

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
КАФЕДРА ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ

Історія української культури

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ НА ТЕМУ:
«Історія української культури як навчальна дисципліна»

галузь знань   07 „Менеджмент та адміністрування”

спеціальність   073 „Менеджмент”

Лекція з дисципліни «Історія української культури» для студентів спеціалізації «Менеджмент» за спеціальністю 073 Менеджмент

I с. (денна форма навчання)

Розробник: к. мистецтвознавства Падовська О.М. ©

Тема 1. Історія української культури як навчальна дисципліна

- 1. Предмет, мета, завдання курсу.**
- 2. Понятійний апарат, методологічні основи курсу, джерела, історіографія.**
- 3. Структура культури: духовна, матеріальна, фізична.**
- 4. Провідні функції культури і українське державотворення.**

1. Предмет, мета, завдання курсу

Питання культури основне в системі гуманітарних дисциплін. «Гуманітарний» і «гуманітарій». Від гуманітарної освіти залежить творчий потенціал. «ІУК» — невід’ємний сегмент інтелекту випускника ВНЗ. Порухення зв’язку з культурними набутками минулого нівелює їх. Культура – шлях до прогресу людства і нації. В базисі цивілізацій покладена культура, психологія, історія, а в надбудові — технології, економіка. Не залежна від суспільства художня культура набутками випереджає і діагностує суспільство, малює моделі виходу з криз. Недооцінка культури призводить до відставання науки на 1,5-2 покоління. Нехтування культури на рівні народу веде до його стагнації. Засилля **варварства**: критичної маси здатних

до вандалізму (дій, скерованих на руйнацію к-ри): а) фізичне знищення (Герострат); б) порушення систематизації, класифікації, кодифікації, що спиняє процес культуропізнання (нищення книг обліку в музеях з метою вилучення і привласнення експонатів); в) падіння або недостатньо сучасний рівень освіти.

Герметизм змістовного наповнення минулого збіднює (імена майстрів слова 1920-30-х рр. без знання їх творів та представленої в їх творах складної і суперечливої панорами часу). Чи тямимо мову «Кобзаря»? Однобічне трактування явищ («класове; обумовлене політичною кон'юктурою чи суб'єктивними факторами) затуляє суть — категорія думки, котра зриває поверхові шари і виявляє предмет вивчення ізсередины та відповідає на питання: — чим предмет є? — чим відмінний від інших складових світу? — чим самотутній?

«ІСТОРИЯ — учителька життя»/ *Historia est magistra vitae* (Цицерон).
Укр. народ як творець національної і співтворець світової к-р нагромадив духовні надбання прадавньої трипільської й золотої скіфської, державної княжої, пишної барокової, особової: Гр. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, М. Лисенка... «УКРАЇНСЬКОЇ» скеровує до витоків та вирішення завдань:

- встановити місце України у загальному поступі людства;
- неупереджено, на фактах простежити розвиток світогляду укр. народу,
- співставити загальнолюдські переконання з національними.

Звідси актуальність курсу «ГУК». Пізнати важливість питань культури для буття нації і людини (пізнати досвід старших поколінь і порівняти з особистим).

Метою вивчення курсу є надання студенту необхідного теоретичного базису для вироблення світогляду — системи знань про культуру і світ. (замість випадкової інформації культурологічного плану). Засвоєння знань щодо розвитку культури дасть критерії до самостійного аналізу і трактування явищ і речей. У процесі навчання має витворитися своєрідний каркас, про чуттєво-емоційне забарвлення та наповнення якого дбатимемо самі.

«І. у. к-ри» — частина культурознавства, навчає дієво сприймати явища, простежувати їх у розвою, прогнозувати; аналізувати культурний розвиток людей та укр. нації, пишатися перед світом набутками в науці, мистецтві, літературі, шкільництві, як нац. пріоритетами, що є вселюдські.

Предмет дослідження — культура. Всесвітня конференція ЮНЕСКО (1982, Мексика) виробила 181 рекомендацію проявів к-рної діяльності та дефініцію поняття «культура» в найширшому сенсі — сукупність виразних ознак — духовних і матеріальних; інтелектуальних і емоційних, — що характеризують суспільство чи соціальну групу. В культурі людина самовиражається, визнає свою незавершеність, піддає сумніву власні досягнення, шукає сенс буття.

2. Понятійний апарат, методологічні основи курсу, джерела, історіографія

Людські знання й уміння поділяють за критеріями: 1. природи (походження), 2. методів (спосіб дії). Науки належать до сфер: природної (вивчає природу); соціальної (вивчає суспільство); гуманітарної (вивчає культуру та інші суто людські феномени); абстрактної (вивчає системи, для яких необхідна тільки внутрішня узгодженість). Щодо методики розрізняють підгрупи: точні (принцип верифікації: знайти фактаж, щоб ствердити чи заперечити); описові (принцип інтерпретації: свій погляд на речі, покликання на авторитети попередників).

Математика – абстрактна точна; філософія – абстрактна описова; фізика – природна точна; економіка – соціальна точна; філологія – гуманітарна умовно описова; лінгвістика – гуманітарна точна; літературознавство – гуманітарна описова; юриспруденція – соціальна точна.

Культура за суттю належить до ряду великих багатofункційних систем, здатних до самоорганізації. Факти к-ри (переважно матеріальні) згідно

соціологічного підходу – **кванти**. **Артефакт** — утворення чи процес штучного походження (не органіка) — речі матеріальні й уявні, належні до скарбниці культури. Значущі для майбутньої діяльності мають причинну, предметну та часову характеристики — **хронотоп**, а отже унікальні. Такі є носіями історії **стилю** — форма і зміст вчинків людини, що виявляє і є рушієм розвитку та еволюції суспільства, поновлює суспільне буття. Стиль спирається на артефакти, які є **правилами** (відбитки норм діяльності). Для підтримання нового стилю шукають в минулому за **прецедентами** (зразки до діяльності).

Закономірності культури:

1. Новий факт к-ри не анулює попередніх, що вже існують.
  2. Згруповані в часі факти к-ри, що включають усі форми і види к-ри, становлять структурну єдність — страт.
  3. Поява нового страту стимулює до розвитку та переструктурування давніших стратів — еволюція культури.
- (Нар. фізк-ра — вправи, змагання, гігієна. У середньовічному Львові тіловиховання громадян до підтримання обороноздатності передбачало тренування з виокремленням видів. Вправляння не виключали народних видів фізкультури, перебували з ними у взаємодії).

Мета «ІУК»: дослідити і застосувати систему навчальних форм, методів і засобів у сфері теорії і практики культури.

Поняття культури контекстуальне – напр. пов'язане з розвитком тіла людини «фізична культура». Загалом термін фіксує:

- а) відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм існування;
- б) якісну відмінність історичних конкретних форм діяльності людини на різних етапах суспільного розвитку в межах певної епохи, суспільно-економічної формації, етнічної спільноти (первісна, європейська, антична, українська);
- в) особливості свідомості і поведінки людей в конкретних сферах суспільного життя (політична, мовленнєва);
- г) спосіб діяльності соціальної групи (робітничка, світська, масова);

д) спосіб життя окремої особи (власна).

Базовий шар родовідного **Дерева Життя**. Культура черпає зміст із джерел народної мудрості (міфології, легенди, пісні, казки, вірування). Вічні уявлення про походження світу й людини, смерть-безсмертя, сенс життя — **космогонія** — збережений міфологічний компонент в культурі України.

За визначенням *Євген Маланюк* (1897-1968) під словом «культура» розуміємо все те, що створене людиною. В «ЕУ» культура – досконалення світу довкола нас і світу в нас самих, творення і плекання цінностей духовного і матеріального характеру. Культуру визначають як історичну пам'ять, тотожну з тим, що лишилося від життя народів, із сумою проєкцій її буття на землю. Кожна «культура» оцінюється в залежності від числа життів окремих індивідуумів і націй в одній проєкції. Та не все кількісний вираз культурного минулого визначає сутність культури людини. Історична пам'ять має бути дієвою. Людину слід іменувати не *Homo Sapiens* (людина розумна) чи *Homo Ludens* (за Гейзінгою – людина у грі), а *Homo Vaber* (людина, що створює) або *Homo Agens* (людина, яка діє) /академік *М.С. Каган*/.

«ГУК» на 1-му курсі знайомить зі специфікою засвоєння предметів гуманітарного кола. Визначення місця «І. у. к-ри» в системі вузівської освіти та гуманітарних дисциплін є частиною до питання **історіографії** предмету в цілому (історія історичної науки). На різних етапах становлення укр. державності предмет називали згідно бачення культури в цілому. В 1990-х «Теорія та історія світової та вітчизняної к-ри» відповідала баченню вихідця із конгломерату народів СРСР: культура не «українська», а нейтральна — «вітчизняна». Відмежування к-ри світу від к-ри свого народу утруднювало пошук паралелізмів та аналогій (укр. поет чи митець гідний шани, але де йому до світового рівня!..). «Укр. та зарубіжна к-ра»: «українська» перша. В поле зору дослідників втрапляють раніше заборонені теми: передісторія

України (трипільці, скити, сармати); життя укр. діаспори; творчі пошуки укр. шістдесятництва. Але слово «за-рубіжна» визначає рівень не-свободи українця. Впроваджуваний предмет «Українознавство» не зацепився на педагогічній ґрунті: ризик, що з уведенням предмету губилися б години, виділені на вивчення «Історії України», «Релігієзнавства», «Суспільствознавства». Тенденція до зменшення суспільних дисциплін триває. «Культурологія» про українське наповнення не дбали. Нейтральна, перевантажена теоретичними викладками дисципліна все ж знайомила з практикою к-рного життя, методологією й правилами, котрі діяли в полі к-ри. Початок ХХІ ст. – повернення лицем до рідної к-ри, щоб увійти до світової спільноти на рівних, шануючи здобутки свого народу.

Л-ра — підручники з назвою «І. у. к-ри» та назвами попередніх курсів дають суть визначних к-рних явищ, ставлять хронологічні межі. Ознайомлення з експозиціями музеїв, виставок, участь к-рних заходах доповнюють теоретичні знання. Крім матеріалізованих витворів людського генію: картин, поезій, статуй, романів, опер, концертів тощо існують книги та альбоми про мистецтво, телевізійні та комп'ютерні програми з окремих питань к-ри, монографії про художників, композиторів, письменників, спортсменів. Осібний блок інформації містять словники, енциклопедичні видання — УРЕ у 3-х т.; Історія укр. мистецтва у 6-ти т.; Енциклопедія Українознавства за ред. *Володимира Кубійовича* (1900-1985), 3 т. загальної частини та 11 т. словникової. NB!: (історія творення, біографія редактора.)

Взаємзв'язок «І. у. к-ри» з фундаментальними науками: **філософія** дає світоглядні позиції для розв'язання проблем. І. Франко «Мислі о еволюції в історії людськості»: викладач має захопити студента **етнологією** — наукою про родовід нації. Українці — митці, поети, мрійники, споконвіку молилися до зір, до Трійці-Бога. В українців органічно сплетені категорії етичного й

естетичного. **Естетика** є наука про спеціальне відчуття артистичної краси і отже є частиною **психології** — вчення про закони загальної, вікової та індивідуальної психології, про типи нервової системи. **Педагогіка** від Ушинського, Ващенка, Студинського черпає загально дидактичні засади системності, послідовності, свідомості, наочності, і реалізує знання відповідно до специфіки закладу к-ри. **Історія України** визначає місце українця між європейських народів. Праці Грушевського, Яворницького, Костомарова, Полонської-Василенко, Крип'якевича творять об'єктивне історичне тло для зрозуміння явищ к-ри. Паралельно з **соціологією** — наукою про закони розвитку суспільства розвивається новітнє **укр. народознавство**.

3. Структура культури: духовна, матеріальна, фізична

Взаємопов'язані форми культури: матеріальна і духовна. В структурі культури є елементи – **субстанційні** (речі, твори, норми культури і вимоги до кожного члена суспільства); **функційні**, що забезпечують функціонування культури (традиції, обряди, звичаї, заборони (табу). У структурі культури простежується її роль. Трикутник Локка (*Джон Локк* (1632-1704, англ. філософ, «Дослід про людський розум», 1690). Якщо культура, через свою спрямованість із теперішнього у минуле є історичною пам'яттю, то її роль – об'єднання складових суспільства. Суспільство діє примусом. Культура ж дає право вибору для розвитку внутрішнього світу. В ній є простір до творчості. Вчинки, вибір людини, промовляють про її культуру.

ПРИРОДА

Фізична культура   Матеріальна культура

СЕМІОТИКА

ТЕХНІКА

Духовна культура

У схемі трикутник – то суспільство, що реалізується з діяльності людей і являє єдність природи, техніки і семіотики. Культура – лінія, що єднає вершини і творить площину трикутника – «тіло» суспільства. Коли об'єднаємо точки, одержимо уявлення про співвідношення культури і поточної діяльності.

Семіотика (від гр. знак) означає науку про різні системи знаків для передачі інформації. Усе буття, від жесту до усталених звичок засноване на символах, бо кожне знання опановуємо через символ. Найдосконаліша знакова система, матеріальна за своєю природою і соціальна за змістом та функціями, де кожен елемент має свою значимість лише в єдності та взаємозв'язку з іншими – МОВА. Вона – найважливіший засіб спілкування людей, тобто засіб вираження і передавання думок, почуттів, волевиявлень. У цій ролі людська мова універсальна: нею просто явити все, на що здатні, наприклад, міміка, жест чи дорожні знаки, натомість жоден із цих засобів спілкування не може конкурувати за виразністю з мовою. Мова – засіб народження, оформлення та існування думки: без називання нема думання, осмислення реальності. За Хосе Ортегою-і-Гассетом *«Ми не лише говоримо якоюсь мовою, ми мислимо, ковзаючи вже вкладеною колією, на яку ставить нас мовна доля»*. Семіотика фіксує фізичну і духовну культуру.

Під технікою розуміємо рівень технічного розвитку суспільства. Техне (гр. майстерність, мистецтво) – вправний, досвідчений – означає практичну діяльність. За Арістотелем «єдність досвіду і знання». Техніка: а) сукупність засобів праці, що розвиваються в системі суспільного виробництва та використання прийомів і методів впливу на природу в процесі вироблення матеріальних благ; б) система технічних засобів, вимог, правил і прийомів роботи; в) сукупність технічних засобів збору, передавання, зберігання,

обробки і подачі інформації; г) сукупність прийомів, що застосовуються у певній справі.

Природа – те, що оточує й усе, що людина отримує при-родах, від роду. Тож культура лучить в органічну сів'язь людину і природу – у єдиний Космос природний ландшафт, оселю, спосіб і засоби існування з індивідом у всіх етнічних проявах.

Три основні форми культури: матеріальна, фізична, духовна віддавна визначені в історії гуманітарного знання, зафіксовані у словниках.

Матеріальна (“МК”) – обробка матеріалів природи засобами техніки і творення середовища буття людини. То не лише матеріальне виробництво. “МК” характеризує матеріальну діяльність з огляду на її вплив на розвиток особи і створення умов для реалізації творчих здібностей та талантів людини. Різновиди: культура праці й матеріального виробництва, побуту; культура регіону і місця проживання; особиста культура, а ще й фізичну культуру.

Фізична – то співвідношення між векторами природи (фізичної природи і особистих якостей людини) та семіотики, як ступеня розкриття моральних, естетичних, вольових, інтелектуальних здатностей у зв'язку з природою. Розвиток рухових здатностей залежить від вроджених якостей, віку, навченості певним руховим діям. Залежність вроджених якостей від того, що людина набуває навчаючись, зветься фізичними якостями (координація, швидкість, сила, витривалість). За трикутником Локка можна визначити місце фізичної культури в системі інших форм культури. Так, пізнати значення фізичної культури можемо найбільше, спостерігаючи за розвитком дитини. Немовля вчиться прямоходінню, грі, танцю і одночасно оволодіває мовою. Фізична культура переважно особиста. Зі смертю людини відходять її особисті досягнення, лишаючи слід у легенді, словесному описі, зберігаючись як система фізичної підготовки та фізичного виховання.

Семіотично це фіксується у вигляді термінів, на кіно- чи фото-плівку, як об'єкт зображення образотворчого мистецтва. Елементи терміносистеми фізичної культури, як і твори мистецтва, визначаються експертами і педагогами. Лише частина термінів увіходить у т.зв. золотий фонд, проходить перевірку часом.

Духовна культура походить від фізичної і скерована на творення світу – середовища існування людського «я». Це система правил та прецедентів матеріального, естетичного та інтелектуального характеру. Чимало різновидів культури стосуються як матеріальної, так і духовної сфери: (політична, економічна, екологічна, естетична культури). Духовна к-ра охоплює сферу виробництва, поширення, використання чи споживання результатів духовної діяльності: різні види духовної творчості, освіту, виховання, діяльність ЗМІ (преси, радіо, кіно, телебачення) і к-рно-освітніх закладів та установ. Вона включає політичну, естетичну, художню, моральну, наукову та ін. сфери людської діяльності; ч-з органи відчуття (зір, слух, дотик, нюх, смак) впливає на наші почуття, викликаючи пізнавальні психічні процеси (виявляються у радості, смутку, печалі, сміливості, страху, волевиявлення, інтуїції, загального настрою тощо). Як числити за духовною культурою види, покликані вдовольнити духовні потреби людини, то в її сфері визначаються форми: міфологія, релігія, філософія, мистецтво, наука.

4. Провідні функції культури і українське державотворення.

Функції культури: пізнавальна: пізнаємо довкілля і себе (соціальна група свідомо свого місця у світовій ієрархії систем, сучасних чи минулих); інформативна (через важливість накопичення, зберігання і передачі культурного досвіду, в культурі вбачають інформацію): здійснюємо обмін знаннями, навичками, вміннями між сучасниками й як спадок; комунікативна: спілкуємося безпосередньо та опосередковано (преса, радіо, телебачення, комп'ютерна мережа і традиційно книга –

напис на стінах старовинних університетських бібліотек: «Hic mortui vivunt, hic muti loquuntur» – тут мертві живуть, тут німі промовляють); нормативна включає широке коло вимог до духовного світу людини, її знань, світогляду, моральних якостей (звичаї, обряди, традиції); аксіологічна (оцінкова) виражає якісний стан культури, формує в людині певні ціннісні орієнтири й потреби; виховна або соціалізуюча пристосовує людину до природнього і соціального середовища; світоглядна (світогляд об'єднує елементи духовного світу особи – пізнавальні, емоційно-чуттєві, вартісні, вольові в соціокультурному вимірі).

У сфері культури працюють заклади, що діяльно активізують нац. форми і зміст к-ри укр. народу, його духовність. Складові духовності: нац. психологія; нар. мораль; мова, історія, фольклор, мистецтво, нар. і нац. символи, родинно-побутова к-ра; обряди, звичаї; традиції.

Основні завдання курсу вирішуються ч-з засвоєння комплексу набутоків вітчизняної к-ри та його аналізу на тлі світової. Завдання (за Борисом Степанишином, канд. пед. наук у навч.-метод. посіб. Культурологічна діяльність. Ж-л «Рідна Школа», 1998, №1. С.29.):

1. Відновлення історичної пам'яті, повернення до витоків нац. к-ри у сфері рідної мови для всіх видів мистецтва та людської діяльності;
2. Формування нац. свідомості і самосвідомості, нац. гідності, плекання нац. ідеалу українців;
3. Подолання більшовизму (атеїзму) та нігілізму;
4. Моральне виховання (порядність, чесність, доброта, щирість тощо);
5. Екологічна освіта і виховання любові до природи;
6. Виховання пошани до старших, найперше до родичів.
7. Сповідування нар. звичаїв, традицій, свят, життя за народним календарем;
8. Виховання з молоді майбутніх чоловіків і жінок, батьків і матерів;
9. Громадянське виховання: позиція та мужність, вірність Україні;
10. Естетичне виховання красою мистецтва та природи, доцільністю й природністю міжособистісних стосунків.

Рекомендована література

Основна:

1. Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. – Київ : Либідь, 1994.
2. Історія української культури. Кредитно-модульний курс навч. посіб./ О. М. Цапко, Л. М. Дубчак, А. І. Піскарьова, Т. В. Гороховська, П. С. Прибутько. — Київ : КНТ: Дакор. — 2010. — 176 с.
3. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. – Київ : Вища школа. Знання, 1999. – С. 7–20.
4. Курс лекцій з української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. Цюбова Л. В. – Львів: Львівська політехніка, 1997. – С. 4–20.
5. Попович М. В. Нариси історії культури України. – Київ : АртЕк, 1998. – 727 с.
6. Семчишин М. Тисяча років української культури. – Київ, 1993

Допоміжна:

1. ДеКАленДар : перелік визначних дат історії та культури України / упоряд. Олена Падовська. - Львів : Сполом, 2010. - 366 с.
2. Золота підкова Лева : путівник / уклад. Наталя Недашківська, Олена Падовська, Наталя Космолінська, Юрій Охріменко. - [Б. м, б. р.]. - 63 с.
3. Культурологічні тексти : хрестоматія в 2 кн. / уклад. Шлемкевич Світлана, Падовська Олена. - Львів, 2008. - 356 с.
4. Охріменко Ю. М. Традиційна українська кухня як складова національної ідентичності в “Енеїді” Івана Котляревського / Ю. М. Охріменко, О. М. Падовська // Феномен людини. Здоровий спосіб життя: зб. наук. ст. – Львів, 2013. – Вип. 22. – С. 50 – 53.
5. Падовська О. За межею: доля українських пам'яток на території сучасної Польщі / Олена Падовська // Матеріали VI краєзнавчої конференції "Історичні пам'ятки Галичини". – Львів, 2016. – С. 139–146.
6. Падовська О. По Дунаю до витоків української душі : [передмова] / Олена Падовська // Блажко Л. Дунай у піснях українського народу : науково-популярний нарис / Любомира Блажко, Богдан Гурман. - Львів : Сполом, 2018. - С. 3-6.

7. Падовська О. Традиції виховання духу й тіла в Україні (за твором “Поучення” Володимира Мономаха) / О. Падовська, М. Чорненька // Спортивний вісник Придніпров’я. – 2013. – № 3. – С. 200 – 203.
8. Падовська О. М. Малковичі в контексті проблеми збереження пам’яті у депортованих українців // Україна та Польща у вимірі незалежності (1918–2008 рр.) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Л., 2008. – С. 42–44.
9. Падовська О. Використання образу: зарис про стан національних символів та еталонів культури в Україні / Олена Падовська // Українські національні однокорства: становлення і розвиток. – Л., 2003. – С. 59–60.
10. Сухораба І. Фізичне виховання запорізьких козаків у творах Дмитра Яворницького / Ілля Сухораба, Олена Падовська // День студентської науки : зб. матеріалів щоріч. студент. наук. конф. - Львів, 2018. - С. 28-30.
11. Padovska O. Principles of National Sanitation and Physical Education in the Works of Osyra Zaklynska / Padovska Olena // Using sports, culture, and social studies as means to rediscover lost values : abstract book of 6th International Conference on Science Culture and Sport (25–27 April 2018). – Lviv, 2018. – P. 129.